♣सुस्वागतम ♣

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम २००६

आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था,

महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

pkachare@gmail.com

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम २००६

उद्देशिका

pkachare@gmail.com

वनहक्क अधिनियमाचे उद्देश

वसतीस्थानाचे हक्क

- पिढयानपिढयाच्या वन जमिनीच्या भोगावटयास मान्यता देणे
- वन हक्क व भोगावटा पात्र दावेदाराकडे निहित करणे
- निहित केलेल्या वन हक्काची नोंद करणे
- जैव विविधतेचा निरंतर वापर करण्याचा हक्क देणे
- यासाठी मुलभूत कार्यपद्धती व पुराव्याचे स्वरूप ठरवून देणे
- वननिवासीवर झालेला ऐतिहासिक अन्याय दूर करणे
- वसतीस्थानाचे हक्क प्रदान करणे
- विकास प्रक्रियेत विस्थापित झालेल्या वननिवासिंचे पुनर्वसन करणे
- मान्यताप्राप्त हक्कामध्ये वने व जैवविविधतेचे संरक्षण व संवर्धनाची जबाबदारी असणे

जैविक विविधता समतोल

उपजीविकेची व अन्न सुरक्षेची निश्चिती करणे

वनहक्क अधिनियमाचे उद्देश

- जे पिढ्यानपिढ्या वनांमध्ये राहत आहेत
- परंतु ज्यांच्या हक्कांची नोंद होऊ शकलेली नाही
- अशा, वनवासी अनुसूचित जनजाती आणि इतर पारंपरिक वनवासी,
- यांच्या वन हक्कांना व वन जमिनीवरील त्यांच्या भोगवट्यास मान्यता देण्यासाठी आणि
- असे वन हक्क व भोगवटा त्यांच्याकडे निहित करण्यासाठी ;
- अशा प्रकारे निहित केलेल्या वन हक्कांची नोंद करण्यासाठी
- मूलभूत कार्यपद्धतीची आणि वन जमिनींसंबंधातील अशा वन हक्कांच्या मान्यतेसाठी व
- त्यांच्या निहितीकरणासाठी आवश्यक असलेल्या पुराव्यांचे स्वरूप याकरिता तरतूद करण्यासाठी हा अधिनियम आहे.

pkachare@gmail.com

वनहक्क अधिनियमाचे उद्देश

- ज्याअर्थी, वनवासी अनुसूचित जनजाती आणि इतर पारंपरिक वनवासी यांच्या मान्यताप्राप्त हक्कांमध्ये,
- जैवविविधतेचा निरंतर वापर करणे, तिचे संधारण करणे आणि पारिस्थितीक समतोल राखणे
- यांबद्दलच्या जबाबदा-या आणि प्राधिकार यांचा, आणि
- त्यांद्वारे वनवासी अनुसूचित जनजाती व इतर पारंपरिक वनवासी यांच्या उपजीविकेची आणि
- अन्न सुरक्षेची सुनिश्चिती करताना, वन संधारणाची पद्धत सक्षम करणे, यांचा समावेश होतो;

वनहक्क अधिनियमाचे उद्देश

- आणि ज्याअर्थी, वसाहती सरकारच्या राजवटीत तसेच स्वतंत्र भारतात,
- राज्य वनांचे एकत्रीकरण करताना,
- अनुसूचित जनजातींच्या व इतर पारंपरिक वनवासींच्या वडिलोपार्जित जमिनींवरील वन हक्कांना व
- त्यांच्या वसतिस्थानाला पर्याप्त मान्यता न दिल्यामुळे,
- वनसृष्टी टिकवून ठेवण्याशी आणि तिला सक्षम करण्याशी ज्यांचा घनिष्ट संबंध आहे,
- अशा वनवासी अनुसूचित जनजातींवर आणि इतर पारंपरिक वनवासींवर खरोखरच अन्याय झाला आहे;

pkachare@gmail.com

वनहक्क अधिनियमाचे उद्देश

- आणि ज्याअर्थी, सरकारी विकास कामांमुळे ज्यांना आपल्या घरातून विस्थापित होण्यास भाग पाडण्यात आले होते अशा व्यक्तींसह,
- वनवासी अनुसूचित जनजाती व इतर पारंपरिक वनवासी यांचा धारणाधिकारविषयक आणि
- येण्याजाण्याचा वन हक्क मिळण्याबाबतची दीर्घकाळपासूनची अनिश्चितता दूर करणे आवश्यक झाले आहे.
- त्यासाठी हा अधिनियम करण्यात आला आहे

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६

१	प्रकरण एक	कलम १ व २	अधिनियम नाव, व्याप्ती व व्याख्या
२	प्रकरण दोन	कलम ३	वन निवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी यांचे वनहक्क.
३	प्रकरण तीन	कलम ४ व ५	वन निवासी--वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुन:स्थापन व ते निहीत करणे व तत्संबंधी बाबी
४	प्रकरण चार	कलम ६	वनहक्क निहित करण्यासाठी प्राधिकार व कार्यपध्दती.
५	प्रकरण पाच	कलम ७ व ८	अपराध व शास्ती
६	प्रकरण सहा	९ ते १४	संकीर्ण

pkachare@gmail.com

अधिनियमातील तरतूदी -- कलमे

कलम	तरतूद
१	संक्षिप्त नाव व प्रारंभ
२	व्याख्या
३	वन निवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी यांचे वनहक्क
४	वनहक्कांना मान्यता देणे व ते निहित करणे
५	वनहक्क धारकाची कर्तव्ये
६	वनहक्क निहित करण्यासाठी प्राधिकार व कार्यपध्दती
७	अपराध व शास्ती
८	अपराधाची दखल
९	प्रधीकरणाचे सदस्य इत्यादी लोकसेवक असणे
१०	सदभाव पूर्वक केलेल्या कृतीला संरक्षण
११	नोडल एजन्सी
१२	निदेश देण्याबाबतचा केंद्र सरकारचा अधिकार
१३	हा अधिनियम अन्य कोणत्याही कायद्याला न्यूनता आणीत नाही
१४	नियम करण्याचा अधिकार

pkachare@gmail.com

प्रकरण एक
अधिनियम नाव, व्याप्ती व व्याख्या
कलम १ व २

प्रारंभिक संक्षिप्त नाव व प्रारंभ

- १. (१) या अधिनियमास "अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वननिवासी. (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६" असे म्हणावे.
- (२) तो जम्मू व काश्मीर राज्य खेरीज करून संपूर्ण भारतास लागू आहे.
- (३) केंद्र सरकार, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे नियत करील अशा दिनांकास, तो अंमलात येईल.
- केंद्र शासनाने दि. ३१.१२.२००७ पासून हा अधिनियम अंमलात आल्याचे घोषित केले आहे.

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी (वनहक्क मान्य करणे) अधिनियम, २००६

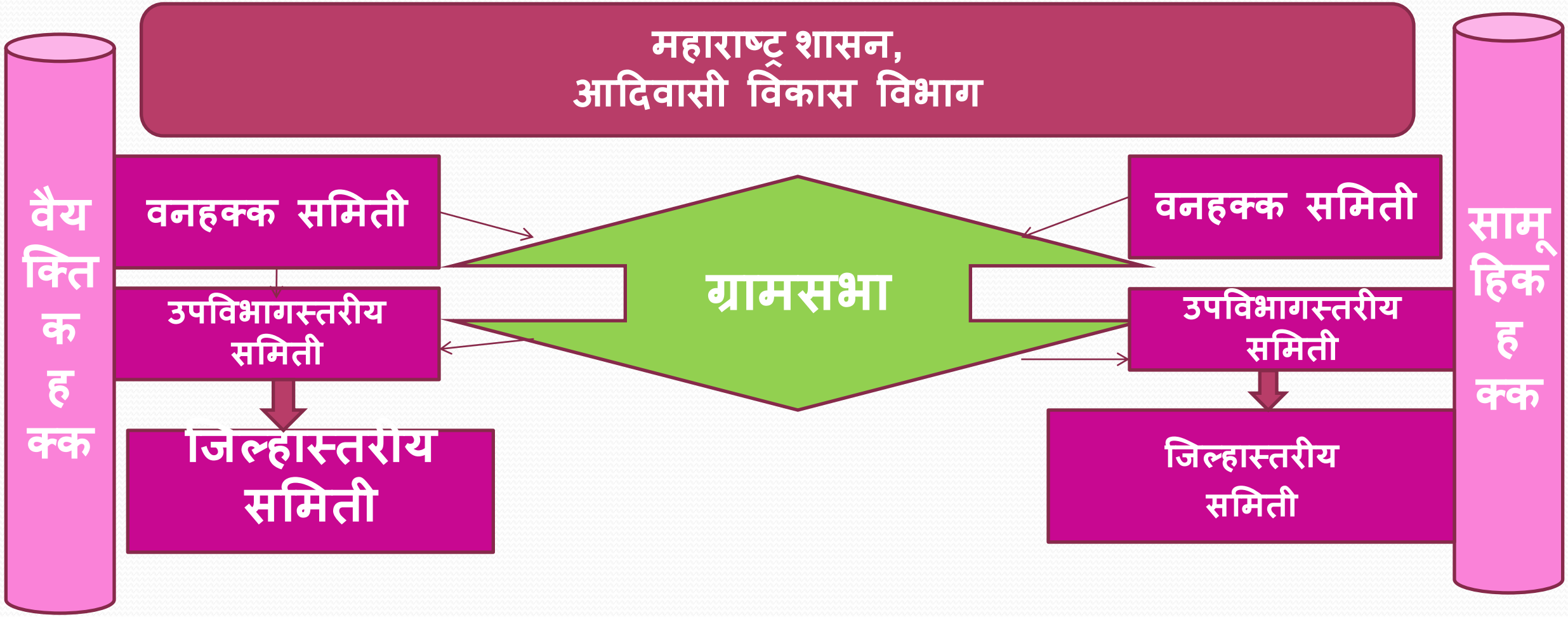

वनहक्क दावे पडताळणी

pkachare@gmail.com

कलम -२ महत्वाच्या व्याख्या / संकल्पना

सामूहिक वन साधने

जैविक विविधता

- अनुसूचित क्षेत्रे
- वन भूमी
- वन हक्क
- गौण वनोजत्पादन
- १. वन निवासी अनुसूचित जमाती
  २. इतर पारंपारिक वननिवासी
- वन ग्राम
- वसतीस्थान
- वन्यप्राणी
- ग्रामसभा

संकटग्रस्त वन्यजीवांचे वसतीस्थान

कलम २(क)- सामूहिक वन साधनसंपत्ती

- गावच्या पारंपारिक किंवा रुढीगत सीमांतर्गत असणारी वा फिरस्ता आदिवासी समाजाच्या बाबतीत
  - भूप्रदेशाचा भाग
  - तसेच राखीव वनांचा भाग,
  - संरक्षित वनांचा आणि
  - समाजाला पारंपारिक प्रवेश असणारी अभयारण्ये व
  - राष्ट्रीय उद्याने यासारख्या
  - सुरक्षित क्षेत्रांचा (मोसमी) वापर असणारी रुढिगत सामायिक वन जमीन.

pkachare@gmail.com

कलम २(ख)- संरक्षित वन्य जीव वसतिस्थान

- सरकारने नियुक्त केलेल्या स्थानिक तज्ञांचा अंतर्भाव असणा-या आणि ज्यामध्ये आदिवासी कार्य मंत्रालयाचे प्रतिनिधी देखील अंतर्भुत असतील अशा तज्ञ समितीने विचारविनिमय केल्यावर
- केंद्र सरकारच्या पर्यावरण व वनिकरण मंत्रालयाने, कलम ४ ची पोटकलमे (१) व (२) च्या कार्यपध्दतीच्या स्वरुपाच्या गरजांमधून निर्धारित केलेली अशी क्षेत्रे, निश्चित व अधिसूचित केल्यानुसार वन्य प्राणी संवर्धनाच्या प्रयोजनासाठी, अबाधित ठेवलेली, राष्ट्रीय उद्यांने व अभयारण्ये .

कलम २(ग)- वन निवासी अनुसूचित जमाती

- “वन निवासी अनुसूचित जमाती” याचा अर्थ, मुख्यत्वेकरून वनात राहणारे अनुसूचित भू
- आदिवासी समाज, जे वनांवर किंवा उपजिविकेच्या ख-याखु-या गरजांसाठी वनांवर किंवा
- वनजमिनींवर अवलंबून असलेला समाज यांचा समावेश होतो;

कलम २(घ)- वन भूमी

- “वन भूमी' याचा अर्थ, कोणत्याही वन क्षेत्रात येणारी कोणत्याही वर्णनाची जमीन,
- आणि त्यामध्ये, वर्गीकरण न केलेली वने,
- सीमांकित न केलेली वने,
- अस्तित्वात असलेली किंवा मानीव वने,
- संरक्षित वने, राखीव वने, अभयारण्ये आणि राष्ट्रीय उद्याने यांचा समावेश होतो.

pkachare@gmail.com

कलम २(ड.)- वन ग्राम

- “वन ग्राम” याचा अर्थ, वनीकरणाच्या कामांसाठी कोणत्याही राज्य शासनाच्या वन विभागाद्वारे वनांमध्ये स्थापन केलेल्या किंवा वन आरक्षण प्रक्रियेद्वारे वन ग्रामांमध्ये रूपांतरित केलेल्या वसाहती, असा आहे, आणि
- त्यामध्ये वन वसाहत ग्रामे, निश्चित मागणीच्या धारणजमिनी, लागवडीसाठी आणि
- शासनाने परवानगी दिलेल्या इतर वापरांसाठी असलेल्या जमिनींचा अंतर्भाव असलेल्या ग्रामांसाठी ठेवण्यात आलेल्या सर्व प्रकारच्या योग्य वसाहती - मग त्या कोणत्याही नावाने ओळखल्या जात असोत- यांचा समावेश होतो;

कलम २(छ)- ग्रामसभा

- “ग्राम सभा” याचा अर्थ, गावातील सर्व पौढ सदस्यांची मिळून बनलेली ग्राम सभा आणि
- पंचायत नसलेल्या राज्यांच्या बाबतीत पाडे, टोले व अन्य पारंपारिक ग्राम संस्था आणि
- महिलांचा पूर्ण व अनिर्बंध सहभाग असलेल्या निर्वाचित ग्राम समित्या असा आहे;

pkachare@gmail.com

कलम २(ज)- वसतिस्थान

- “वसतिस्थान' यामध्ये, रूढीगत वसतिस्थानाचा समावेश असलेल्या क्षेत्रांचा आणि
- आदिम जमाती गट, कृषि-पूर्व समाज आणि
- अन्य वननिवासी अनुसूचित जमाती यांच्यासाठी,
- राखीव आणि संरक्षित वनांमध्ये असलेल्या वसतिस्थानांचा समावेश होतो;

कलम २(झ)- गौण वनोत्पादन

- “गौण वनोत्पादन” यामध्ये,
  - बांबू, खुरटी झाडी,
  - खोड, वेत, कोसा,
  - रेशमी किड्यांचे कोश,
  - मध, मेण, लाख,
  - तेंदू किंवा केंदू पत्ता,
  - औषधी वनस्पती आणि कंदमुळे,
  - मुळे, लहान खोडे
- यांच्यासारख्या इमारती लाकूड नसलेल्या सर्व वनोत्पादनांचा समावेश होतो;

pkachare@gmail.com

कलम २(ण)- इतर पारंपारिक वननिवासी

- “इतर पारंपारिक वननिवासी” याचा अर्थ, १३ डिसेंबर, २००५ पूर्वी किमान तीन पिढ्यांपासून मुख्यत्वेकरुन वनात राहणारा आणि

- उपजीविकेच्या ख-याखु-या गरजांसाठी वनांवर किंवा वन जमिनींवर अवलंबून असणारा कोणताही सदस्य किंवा समाज, असा आहे.

- स्पष्टीकरण - या खंडाच्या प्रयोजनार्थ *“पिढी” याचा अर्थ पंचवीस वर्षांचा कालखंड असा आहे.*

pkachare@gmail.com

कलम २(त) - ग्राम

- **“ग्राम” याचा अर्थ,--**

1) **पंचायत तरतुदी (अनुसूचित क्षेत्रांपर्यंत विस्तार) अधिनियम, १९९६ (१९९६ चा ४०)** याच्या कलम ४, खंड (ख) मध्ये निर्देशिलेले ग्राम, किंवा
2) **पंचायतीशी संबंधित कोणत्याही राज्य विधिमध्ये** ग्राम म्हणून निर्देशण्यात आलेले अनुसूचित क्षेत्रांव्यतिरिक्त कोणतेही क्षेत्र; किंवा
3) **वन ग्रामे, जुनी वस्ती किंवा वसाहती आणि भूमापन न केलेली ग्रामे, मग ती ग्राम ।** म्हणून अधिसूचित करण्यात आलेली असोत अगर नसोत; किंवा
4) **पंचायत नसेल, अशा राज्यांच्या बाबतीत** कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येणारे-पारंपारिक ग्राम, असा आहे;

pkachare@gmail.com

कलम २(थ) - वन्य प्राणी

- “वन्य प्राणी” याचा अर्थ, वन्य जीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा ५२) याच्या अनुसूची एक ते चार यामध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या आणि
- निसर्गामध्ये वन्य स्वरूपात आढळणारया प्राण्यांच्या कोणत्याही प्रजाती, असा आहे.

कलम २ -- इतर व्याख्या

- "वन हक्क' याचा अर्थ, कलम ३ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले वन हक्क, असा आहे;
- "अनुसूचित क्षेत्रे' याचा अर्थ, संविधानाच्या अनुच्छेद २४४ च्या खंड (१) मध्ये निर्देशिलेली अनुसूचित क्षेत्रे, असा आहे;
- "निरंतर वापर" याला जैविक विविधता अधिनियम, २००२ (२००३ चा १८) याचे कलम २, खंड (ण) मध्ये जो अर्थ नेमून दिला असेल, तोच अर्थ असेल;
- "मध्यवर्ती अभिकरण" याचा अर्थ, कलम ११ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेले मध्यवर्ती अभिकरण, असा आहे;

pkachare@gmail.com

प्रकरण दोन
वन निवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वन निवासी यांचे वनहक्क.
कलम ३

pkachare@gmail.com

कलम-3(१) - वनहक्क

अ.क्र.	वनहक्क
(क)	स्वत:च्या उपजीविकेकरिता शेती करण्याचा हक्क वस्ती करण्याचाव त्यामध्ये राहण्याचा हक्क
(ख)	निस्तार सारखे हक्क
(ग)	पारंपारिकरीक वनोत्पादन गोळा करणे त्याचा वापर करणे किंवा त्याची विल्हेवाट लावणे यासाठी स्वामित्व हक्क
(घ)	पाण्यामधील मत्स्य व अन्य उत्पादनवरील हक्क
(ङ)	चराई करणे (प्रस्थापित वा तात्पुरती अशा दोन्ही स्वरूपाची)
(च)	आदिम जमाती समूह आणि कृषिपूर्व समाज यांच्या निवासाचे व निवासस्थानाचे हक्क तसेच सामाजिक धारणाधिकार
(च)	विवादास्पद जमिनींवरील किंवा त्या संबंधातील हक्क

pkachare@gmail.com

कलम-३(१) वनहक्क

अ.क्र.	वनहक्क
(छ)	भाडेपट्टा किंवा अनुदान यांचे मालकी हक्कांमध्ये रूपांतरण हक्क
(ज)	सर्व वन ग्रामे, जुनी वसतिस्थाने- यांची वसाहत करण्याचा
(झ)	हक्कसामाजिक वन-स्त्रोताचे संरक्षण, पुनर्निर्माण, संवर्धन किंवा व्यवस्थापन करण्याचा हक्क
(ज)	विधीअन्वये मान्यता दिलेले हक्क किंवा कोणत्याही राज्याच्या कोणत्याही पारंपारिक किंवा रूढीगत कायद्याखाली आदिवासींचे हक्क म्हणून स्वीकारलेले हक्क;
(ट)	जैविक विविधतेत प्रवेश मिळविण्याचा हक्क -यांच्याशी संबंधित बौध्दिक मालमत्ता व पारंपारिक ज्ञान मिळविण्याचा सामूहिक हक्क.
(ठ)	रूढिगत हक्कांखेरीज अन्य पारंपारिक हक्क,

pkachare@gmail.com

कलम ३ (ड) पुनर्वसन करण्याचा हक्क.

- ज्या ठिकाणी अनुसूचित जमाती व इतर (पारंपारिक) वननिवासी यांना
- १३ डिसेंबर, २००५ पूर्वी, त्यांची वैध हक्कदारी डावलून कोणत्याही स्वरुपाच्या वन जमिनीतून अवैधरीत्या निष्कासित किंवा
- विस्थापित करण्यात आले असेल तर त्यांचे पर्यायी जमिनीसह मूळ स्वरुपात पुनर्वसन करण्याचा हक्क.

pkachare@gmail.com

कलम ३ (२) सुविधांसाठी जमीन परावर्तीत करण्याची तरतूद

- १९८० चा ६९ २. वन (संवर्धन) अधिनियम, १९८० यामध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी,
- केंद्र सरकार पुढील सुविधांकरिता वन जमिनी खुल्या करण्याची तरतूद करील आणि
- यात दर हेक्टरी पंच्याहत्तर वृक्षांपेक्षा अधिक नाहीत इतके वृक्ष पाडता येतील व त्याचे व्यवस्थापन सरकारकडून करण्यात येईल :--

(क) शाळा
(ख) दवाखाना किंवा रुग्णालय,
(ग) आंगणवाड्या
(घ) रास्त धान्य दुकाने
(ङ) विद्युत व दूरसंदेशवाहक तारा
(च) टाक्या किंवा अन्य गौण जलाशये
(छ) पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा व जलवाहिन्या
(ज) पाणी किंवा पावसाच्या पाण्यावरील शेतीची संरचना
(झ) लहान सिंचन कालवे (ञ) अपारंपारिक ऊर्जा साधने
(ट) कौशल्यामध्ये वाढ करणारी किंवा व्यवसाय प्रशिक्षण केंद्रे
(ठ) रस्ते आणि
(ड) सामाजिक केंद्रे

परंतु असे की, पुढील बाबतीतच केवळ वन जमिनी अशा प्रकारे खुल्या करण्यात येतील--

(एक) या पोटकलमात नमूद केलेल्या प्रयोजनांसाठी प्रत्येक प्रकरणात केवळ एक हेक्टरपेक्षा कमी असलेल्या प्रयोजनार्थ वन जमीन खुली करण्यात येईल, आणि

(दोन) अशा विकास प्रकल्पांचा निपटारा त्याची (प्रकल्पाची) ग्राम सभेकडून शिफारस करण्याच्या अधीन राहून करण्यात येईल.

pkachare@gmail.com

प्रकरण तीन

वन निवासी--वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुन:स्थापन व ते निहीत करणे व तत्संबंधी बाबी

कलम ४ व ५

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

- ४. (१) त्यावेळी अंमलात असलेल्या अन्य कोणत्याही कायद्यामध्ये काहीही अनुसूचित अंतर्भूत असले तरी, आणि या अधिनियमाच्या तरतूदींना अधीन राहून केंद्र सरकार याद्वारे,
- (क) राज्यातील किंवा जेथे, कलम ३ मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या सर्व निवासी यांच्या वन हक्कांच्या बाबतीत ज्यांना अनुसूचित जमाती म्हणून घोषित करण्यात वनहक्कांना आले आहे त्या, राज्यातील क्षेत्रातील वननिवासी अनुसूचित जमातींना; मान्यता देणे व ते निहित करणे
- (ख) कलम ३ मध्ये नमूद करण्यात आलेल्या सर्व वन हक्कांच्या बाबतीत करणे.

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

(२) राष्ट्रीय उद्याने व अभयारण्यातील चिंताजनक वन्यजीव वसतिस्थान यांतील या अधिनियमान्वये मान्यता मिळालेल्या वन हक्कात सुधारणा करता येईल व त्यांचे पुनःस्थापन करता येईल.

- परंतु वन हक्कधारक, पुढील सर्व शर्तीचे समाधान झाल्याशिवाय वन्यजीवन संवर्धनाकरिता अबाधित क्षेत्र निर्मिती करण्याच्या प्रयोजनार्थ पुनस्थापित होणार नाही किंवा त्यांच्या हक्कांना कोणत्याही रीतीने बाधा पोहचणार नाही ; त्या अशा–

(क) सर्व क्षेत्रात, कलम ६ मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे हक्कांना मान्यता देण्याची व ते विहित करण्याची प्रक्रिया विचारात घेणे.

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

(ख) वन्य जीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा ५३) अन्वये आपल्या अधिकारांचा वापर करताना राज्य शासनाच्या संबंधित अभिकरणाने, धारणाधिकार असणा-यांच्या हालचाली किंवा त्यांची उपस्थिती यामुळे वन्यप्राण्यांवर होणारा परिणाम हा उक्त प्रजाती आणि त्यांची वसतिस्थाने यांची भरुन न काढता येण्याजोगी हानी होण्यास किंवा त्या धोक्यात येण्यास, पुरेसे कारण होईल असे सिध्द करणे.

(ग) राज्य शासनाने, सहजीवन अस्तित्वात नाही, असे योग्य पर्याय समाप्त करणे.

(घ) बाधिक व्यक्ती व समूह यांच्याकरिता सुरक्षित उपजीविका पुरविण्यासाठी आणि प्रस्तुत विधि व केंद्र सरकारच्या धोरणात दिलेल्या, अशा बाधित व्यक्ती व समूह यांच्या आवश्यकतांची पूर्तता करण्यासाठी पुनःस्थापना करणे किंवा पर्यायी योजना तयार करणे व संसूचित करणे.

pkachare@gmail.com

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

- (ङः) प्रस्तावित पुनःस्थापनेसाठी व योजना - लेखी स्वरुपात मिळवण्यासाठी संबंधित क्षेत्रातील ग्रामसभेची संमती मोफत कळविणे.
- (च) वचन दिलेल्या योजनेप्रमाणे सुविधा व पुनःस्थापनेच्या ठिकाणी जमीन वितरण पूर्ण केल्याशिवाय पुनःस्थापना घडून येणार नाही.
- परंतु, वन्य जीव संवर्धनाच्या प्रयोजनाकरिता अशा रीतीने पुनःस्थित करीत आहेत अशा हक्क धारकांकडून चिंताजनक वन्यजीव वसतिस्थाने किंवा इतर वस्तू, वापरांसाठी, राज्य शासन किंवा केंद्र सरकार लगेचच दिशा बदलणार नाही.

pkachare@gmail.com

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

(३) या अधिनियमा अन्वये, वननिवासी अनुसूचित जमातीना वन भूमी व त्यांची वसतिस्थाने या बाबतीतील कोणतेही राज्य किंवा संघराज्य क्षेत्र यांच्या संबंधातील इतर पारंपारिक वननिवासींना वन हक्कांची मान्यता देणे व ते निहित करणे अशा अनुसूचित जमाती किंवा जमाती समूह यांच्या शर्तीच्या अधीन असेल किंवा इतर पारंपारिक वननिवासी १३ डिसेंबर, २००५ च्या पूर्वी वनभूमी संपादित करील.

(४) पोट-कलम (१) द्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या ***हक्क वारसागामी असेल मात्र अन्य संक्रांस्य किंवा हस्तांतरणीय नाही*** व ***विवाहित व्यक्तींच्या बाबतीत नवरा बायको या दोघांच्याही नावाने संयुक्तपणे नोंद घेण्यात येईल***.

आणि एकाच व्यक्तीचे प्रमुख असलेल्या कुटुंबाच्या बाबतीत एकाच प्रमुखाच्या नावे नोंद करण्यात येईल व थेट वारस नसेल तर वारसा हक्क निकटतम नातेवाईक देण्यात येईल.

pkachare@gmail.com

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

- (५) अन्यथा तरतूद केली असेल त्या व्यतिरिक्त,
- मान्यतेची व पडताळणीची प्रक्रिया पूर्ण झाल्याखेरील,
- वननिवासी अनुसूचित जमाती किंवा इतर पारंपारिक वननिवासी यांच्या सदस्याला,
- त्याच्या भोगवटयातील वनभूमीतून निष्कासित करण्यात किंवा काढून टाकण्यात येणार नाही.
- (६) पोट-कलम(१) द्वारे मान्य व निहित करण्यात आलेले वनहक्क कलम ३, पोटकलम(१) च्या खंड(क) मध्ये नमूद केलेल्या जमिनींच्या बाबतीत,
- अशी जमीन, या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिनांकाला व्यक्तीच्या किंवा कुटुंबाच्या किंवा समाजाच्या भोगवटयाखाली असेल आणि
- ती प्रत्यक्ष भोगवटयासाठी असलेल्या क्षेत्रापुरती मर्यादित असेल आणि
- ***कोणत्याही परिस्थितीत चार हेक्टरपेक्षा अधिक असणार नाही.***

कलम ४ - वनहक्कांची मान्यता, त्यांचे पुनःस्थापन व ते निहित करणे व तत्संबंधी बाबी

- (७) वन (संवर्धन) अधिनियम,१९८० (१९८० चा ६९) अन्वये हक्क निर्वेध करण्यासह, वनहक्क, सर्व भारापासून व प्रक्रियात्मक आवश्यकतांपासून मुक्तपणे प्रदान करण्यात येतील, या अधिनियमात विनिर्दिष्ट करण्यात आले आहे त्याखेरीज वनजमिनीच्या रुपांतरासाठी "निव्वळ चालू मूल्य" व "पूरक वनरोपण" प्रदान करण्याची आवश्यकता असेल.
- (८) या अधिनियमान्वये मान्य व निहित करण्यात आलेल्या वन हक्कांमध्ये आपल्या निवासस्थानातून आणि लागवडीच्या जमिनीमधून आपल्याला सरकारी विकास कामांच्या अडथळयांमुळे जमीनरुपी भरपाई न देता विस्थापित करण्यात आले असे सिध्द करणा-या आणि नंतर ज्यांची जमीन, ती संपादित पाच वर्षात ती ज्यासाठी संपादित केली होती त्या प्रयोजनार्थ वापरण्यात आली नसेल अशा वननिवासी अनुसूचित जमाती आणि इतर पारंपारिक वननिवासी यांच्या जमिनीवरील हक्काचा समावेश होतो.

कलम ५- वनहक्क धारकाची कर्तव्ये

- वन व जैविक विविधता यांचे संरक्षण करणे ;
- लगतची पाणलोट क्षेत्रे, जल स्रोत व अन्य संवेदनाक्षम क्षेत्रे पुरेशी संरक्षित आहेत याची सुनिश्चिती करील;
- वननिवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपारिक वननिवासी यांचे निवासस्थान,
- त्यांच्या सांस्कृतिक व नैसर्गिक वारसाला कोणत्याही प्रकारे बाधा पोहोचेल अशा, कोणत्याही प्रकारच्या विघातक प्रथांपासून सुरक्षित ठेवले असल्याची सुनिश्चिती करील

pkachare@gmail.com

कलम ५- वनहक्क धारकाची कर्तव्ये

- सामाजिक वनांचे स्रोत मिळविण्याच्या मार्गाचे विनियमन करणे आणि
- वन्य प्राणी, वन व जैविक विविधता यांवर प्रतिकूल परिणाम करणारी कोणतीही कृती थांबविणे
- ग्रामसभेने घेतलेल्या निर्णयांचे अनुपालन केले जात असल्याची सुनिश्चिती करील

pkachare@gmail.com

प्रकरण चार
वनहक्क निहित करण्यासाठी प्राधिकार व कार्यपध्दती.
कलम ६

pkachare@gmail.com

वनहक्क निहित करण्यासाठी प्राधिकार व कार्यपध्दती
कलम ६(१)

- वनहक्कांचे स्वरूप व व्याप्ती ठरविण्याची प्रक्रिया सुरू करणारे ग्रामसभा हे एक पारंपारिक वन प्राधिकरण आहे.
- वनहक्क समितीमार्फत दावे प्राप्त करून,
- दावेदाराकडून पुरावे घेणे.
- स्थळ निरीक्षण करून खात्री करणे
- पुरावयाची पडताळणी करणे व ठराव करून वनहक्क मान्यतेसाठी अथवा दावा नाकारण्यासाठी विहित केलेल्या रीतीने शिफारस करणे.

pkachare@gmail.com

कलम ६(२) व (३) - ग्रामसभेने दावा नाकारल्यास उपविभागस्तरीय समितीकडे अर्ज

- (२) ग्रामसभेच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती पोटकलम (३) अन्वये स्थापन करण्यात आलेल्या उपविभाग स्तरीय समितीकडे विनंतीअर्ज दाखल करील आणि
- उपविभाग स्तरीय समिती अशा विनंतीअर्जावर विचार करून तो निकालात काढील:
- परंतु असे की, असा प्रत्येक विनंतीअर्ज, ग्रामसभेद्वारे निर्णय संमत झाल्याच्या *दिनांकापासून साठ दिवसांच्या आत* दाखल करण्यात येईल:
- परंतु आणखी असे की, व्यथित व्यक्तीला, त्याची बाजू मांडण्याची वाजवी संधी दिल्याखेरीज असा कोणताही विनंती अर्ज तिच्या विरूध्द निकालात काढला जाणार नाही.
- (३) राज्य शासन, ग्रामसभेने संमत केलेले निर्णय तपासण्यासाठी उपविभाग स्तरीय समिती गठीत करील आणि
- वनहक्काचे अभिलेख तयार करून तो अंतिम निर्णयासाठी उपविभागीय अधिका-यामार्फत जिल्हा स्तरीय समितीकडे पाठवील.

pkachare@gmail.com

कलम ६(४) – उपविभागस्तरीय समितीने दावा नाकारल्यास जिल्हा समितीकडे अर्ज

- (४) उपविभाग स्तरीय समितीच्या निर्णयामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती उपविभाग स्तरीय समितीच्या निर्णयाच्या *दिनांकापासून साठ दिवसांच्या* आत जिल्हा स्तरीय समितीकडे विनंतीअर्ज दाखल करील आणि
- जिल्हा स्तरीय समिती अशा विनंतीअर्जावर विचार करून तो निकालात काढील:
- परंतु असे की, उपविभाग स्तरीय समितीकडे दाखल करण्यात आल्याखेरीज आणि तिने त्यावर विचार केला असल्याखेरीज, ग्रामसभेच्या निर्णयाविरूध्दचा कोणताही विनंतीअर्ज थेट जिल्हा स्तरीय समितीपुढे दाखल करण्यात येणार नाही:
- परंतु आणखी असे की, आपली बाजू मांडण्याची वाजवी संधी दिल्याशिवाय असा कोणताही विनंतीअर्ज व्यथित व्यक्तीच्या विरूध्द निकालात काढला जाणार नाही.

pkachare@gmail.com

कलम ६(५) ते (७) – जिल्हा स्तरीय समिती कामकाज

(५) राज्य शासन, उपविभाग स्तरीय समितीने तयार केलेल्या वनहक्कांच्या अभिलेखावर विचार करून त्यांना अंतिम मान्यता देण्यासाठी जिल्हा स्तरीय समिती गठीत करील.

(६) वनहक्काच्या अभिलेखावरील जिल्हा स्तरीय समितीचा निर्णय अंतिम व बंधनकारक असेल.

(७) राज्य शासन, वनहक्कांना मान्यता देण्याच्या व ते निहित करण्याच्या प्रक्रियेचे संनियंत्रण करण्याकरिता आणि जर नोडल एजन्सीने मागणी केल्यास अशी विवरणे व असे अहवाल तिला सादर करण्याकरिता, एक राज्य स्तरीय संनियंत्रण समिती गठीत करील.

pkachare@gmail.com

कलम ६(८) ते (९) – जिल्हा स्तरीय समिती कामकाज

(८)उपविभाग स्तरीय समिती, जिल्हास्तरीय समिती व राज्य स्तरीय संनियंत्रण समिती या विहित करता येईल अशा समुचित स्तरावर, राज्य शासनाच्या महसूल, वन व आदिवासी कार्य विभागाच्या अधिकारी आणि त्या त्या स्तरावरील पंचायती राज्य संस्थांनी योग्य त्या स्तरावर नेमलेले तीन सदस्य राहतील. त्यापैकी दोन सदस्य अनुसूचित जमातीपैकी असतील व किमान एक महिला सदस्य असेल.

(९) उपविभाग स्तरीय समिती, जिल्हा स्तरीय समिती व राज्य स्तरीय संनियत्रण समिती यांची रचना व कार्ये आणि त्यांची कार्ये पार पाडताना त्यांनी अनुसरावयाची कार्यपध्दती, ही विहित केल्याप्रमाणे असेल.

pkachare@gmail.com

प्रकरण पाच
अपराध व शास्ती.
कलम ७ व ८

pkachare@gmail.com

कलम ७- अपराध व शास्ती

- जेव्हा, कोणतेही प्राधिकरण किंवा समिती किंवा अशा प्राधिकरणाचा किंवा अधिनियमान्वये समितीचा अधिकारी किंवा सदस्य या अधिनियमाच्या, तरतुदीचे किंवा प्राधिकरणांचे व त्याखाली करण्यात आलेल्या वनहक्कांच्या मान्यतेसंबंधीच्या कोणत्याही समित्यांचे नियमाच्या, तरतुदीचे उल्लंघन करील तेव्हा तो
- किंवा ते या सदस्य किंवा अधिनियमाखाली अपराधाबद्दल दोषी गृहित धरले जाईल आणि अधिकारी त्याच्याविरूध्द कार्यवाही व एक हजार रूपयेपर्यंत दंडास पात्र ठरेल.
- परंतु असे की, या पोटकलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही झालेले अपराध.
- गोष्टीमुळे, प्राधिकरणाच्या किंवा समितीच्या कोणत्याही सदस्याने किंवा विभाग प्रमुखाने किंवा या कलमात निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने, अपराध तिच्या नकळत घडला किंवा असा अपराध घडू नये म्हणून त्याने सर्व यथोचित दक्षता घेतली होती असे सिध्द केले तर ती कोणत्याही शिक्षेस पात्र ठरणार नाही.

कलम ८- अपरादांची दखल

- ग्रामसभेच्या ठरावाशी संबंधित विवादाच्या प्रकरणात,
- कोणत्याही वननिवासी अनुसूचित जमातीने स्वतः किंवा
- कोणत्याही उच्च प्राधिकरणाच्या विरोधात मांडलेल्या ठरावाद्वारे राज्य स्तरीय संनियंत्रण समितीला साठ दिवसांपेक्षा कमी नसेल इतक्या कालावधीची नोटीस दिल्याशिवाय आणि
- राज्य स्तरीय संनियंत्रण समितीने अशा प्राधिकरणाच्या विरोधात कार्यवाही केल्याशिवाय,
- कोणतेही न्यायालय कलम ७ अन्वये केलेल्या कोणत्याही अपराधाची दखल घेणार नाही.

pkachare@gmail.com

प्रकरण सहा
संकीर्ण
कलम ९ ते १४

pkachare@gmail.com

कलम ९- प्राधिकरणाचे सदस्य इत्यादी लोकसेवक असणे

- प्रकरण चारमध्ये निर्देशिलेल्या प्राधिकरणांचा प्रत्येक सदस्य आणि
- या अधिनियमाद्वारे किंवा तद्न्वये प्रदान केलेल्या कोणत्याही अधिकारांचा वापर करणारा प्रत्येक अन्य अधिकारी हा
- भारतीय दंड संहितेच्या (१९६० चा ४५) कलम २१ च्या अर्थांतर्गत लोकसेवक असल्याचे मानण्यात येईल.

कलम-१०: सद्भावपूर्वक कृतीला संरक्षण

- १०(१) या अधिनियमान्वये, सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजिलेल्या केलेल्या कोणत्याही कृतीकरिता केंद्र सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या कोणत्याही अधिका-याच्या किंवा कर्मचा-याच्या विरोधात कोणताही दावा, खटला किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही करता येणार नाही.
- १०(२) या अधिनियमान्वये, सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजिलेल्या कोणत्याही कृतीमुळे कोणतेही नुकसान झाले किंवा नुकसान होण्याची शक्यता असेल तर केंद्र सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या किंवा त्यांच्या अधिका-यांच्या किंवा अन्य कर्मचा-यांच्या विरोधात कोणताही दावा किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही करता येणार नाही.
- १०(३) या अधिनियमान्वये, सद्भावपूर्वक केलेल्या किंवा करण्याचे योजिलेल्या कोणत्याही कृतीमुळे प्रकरण चार मध्ये निर्देशिलेल्या कोणत्याही प्राधिकरणाच्या तसेच त्याची अध्यक्षपदस्थ व्यक्ती, सदस्य, सदस्य-सचिव, अधिकारी व अन्य कर्मचारी यांच्या विरोधात कोणताही दावा किंवा अन्य कायदेशीर कार्यवाही करता येणार नाही.

कलम-११ व १२ : नोडल एजन्सी

- ११. जनजातींचे कामकाज पाहणारे केंद्र सरकारचे मंत्रालय किंवा केंद्र सरकारने याबाबतीत प्राधिकृत केलेला अन्य कोणताही अधिकारी किंवा प्राधिकरण हे या अधिनियमाच्या तरतुदींची अंमलबजावणी करण्याकरिता नोडल एजन्सी म्हणून काम पाहतील.
- १२. प्रकरण चारमध्ये निर्देशलेले प्रत्येक प्राधिकरण, केंद्र सरकार वेळोवेळी लेखी देण्याबाबतचा स्वरूपात देईल अशा सर्वसाधारण किंवा विशेष निदेशांना अधीन राहून, या केंद्र सरकारचा अधिनियमाद्वारे किंवा तन्वये नेमून देण्यात आलेली आपली कर्तव्ये अधिकार. बजावील व आपल्या अधिकारांचा वापर करील.

pkachare@gmail.com

कलम-१३ : अधिनियमातील तरतुदींचे स्वरूप

- या अधिनियमात किंवा पंचायती (अनुसूचित क्षेत्रासाठी विस्तारित) अन्य अधिनियम, १९९६ (१९९६ चा ४०) च्या तरतूदी सोडून
- या अधिनियमातील कोणत्याही तरतूदी अन्य अधिनियमातील तरतूदी त्यांना न्युनता न आणता भर कायद्याला टाकणाच्या असतील. न्यूनता आणीत नाही.

pkachare@gmail.com

कलम १४ – केंद्र शासनाचे नियम करण्याचे अधिकार

(१) केंद्र सरकार, अधिसूचनेद्वारे, या अधिनियमाच्या तरतुदी अंमलात करण्याचा आणण्यासाठी नियम तयार करील. अधिकार,

(२) विशेषतः आणि पूर्ववर्ती अधिकारांच्या सर्वसाधारणतेस बाध न आणता पुढीलपैकी सर्व किंवा कोणत्याही बाबीची तरतूद करण्याकरिता, असे नियम करता येतील :-

- (क) कलम ६ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कार्यपध्दतीच्या अंमलबजावणीकरिता कार्यपध्दतीचे तपशील;
- (ख) दावे प्राप्त करण्याची, ते एकत्रित करण्याची व त्यांची पडताळणी करण्याची प्रक्रिया करून कलम ६, पोटकलम (१) अन्वये असलेल्या वनहक्कांचा वापर करण्याकरिता शिफारस केलेल्या प्रत्येक मागणीचे क्षेत्र निश्चित करणारा नकाशा तयार करणे आणि त्या कलमाच्या पोटकलम (२) अन्वये उप विभागीय समितीकडे विनंतीअर्ज दाखल करण्याची रीत;
- (ग) कलम ६ च्या पोटकलम (८) अन्वये उप विभाग स्तरीय समिती, जिल्हा स्तरीय समिती आणि राज्य स्तरीय संनियंत्रण समिती यांचे सदस्य म्हणून नियुक्त करावयाच्या, राज्य शासनाच्या महसूल, वन व आदिवासी विकास विभागांच्या अधिका-यांचा स्तरे;

pkachare@gmail.com

कलम १४ – केंद्र शासनाचे नियम करण्याचे अधिकार

- घ) कलम ६, पोटकलम (९) अन्वये उप विभाग स्तरीय समिती, जिल्हा स्तरीय समिती आणि राज्य स्तरीय संनियंत्रण समिती यांची रचना व कार्ये आणि कलम ६, पोटकलम (९) अन्वये त्यांची कार्ये पार पाडताना त्यांनी अनुसरावयाची कार्यपध्दती;

- (ङ) विहित करणे आवश्यक असेल किंवा विहित करता येईल अशी अन्य कोणतीही बाब.

- (३) या अधिनियमाखाली केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य होईल तितक्या लवकर, संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर, ते सभागृह एका सत्राने बनलेल्या अथवा दोन किंवा अधिक क्रमवर्ती सत्रे मिळून बनलेल्या अशा एकूण तीस दिवसांच्या कालावधीकरिता सत्रासीन असताना ठेवला जाईल आणि पूर्वोक्त सत्राच्या किंवा क्रमवर्ती सत्रांच्या पाठोपाठचे सत्र संपण्यापूर्वी जर, त्या नियमात कोणतेही फेरबदल करण्याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले अथवा तो नियम करण्यात येऊ नये याबाबत दोन्ही सभागृहांचे मतैक्य झाले तर, त्यानंतर तो नियम अशा फेरबदल केलेल्या रूपातच परिणामक होईल किंवा, यथास्थिति, मुळीच परिणामक होणार नाही; तथापि, अशा कोणत्याही फेरबदलामुळे किंवा शून्यीकरणामुळे, तत्पूर्वी त्या नियमाखाली करण्यात आलेल्या कोणत्याही गोष्टीच्या विधिग्राह्यतेला बाध येणार नाही.

अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी (वनहक्क मान्य करणे) सुधारित नियम, २००७ व २०१२

pkachare@gmail.com

नियम १. संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ.

(१) या नियमांना अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी (वनहक्क मान्य करणे) सुधारित नियम, २००७ असे म्हणावे

(२) यांचा विस्तार जम्मू व कश्मिर वगळून संपूर्ण भारतभर असेल.

(३) हे नियम शासकीय राजपत्रात प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून म्हणजे दि.०१/०१/२००८ पासून अंमलात येतील.

(४) अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वन निवासी (वनहक्काची मान्यता) सुधारणा नियम, २०१२ (अधिसूचना क्र. जी. एस. आर. क्र. ६६९ (ई), दिनांक ६ सप्टेंबर २०१२), नुसार सुधारित नियम केले.

नियम २- व्याख्या

नियम-२(क) -- वाडी/पाडे किंवा वसाहती निश्चित करणे

- वाडी/पाडे किंवा वसाहती निश्चित करणे आणि त्यांच्या एकत्रीकरणाची प्रक्रिया राज्य शासन सुनिश्चित करेल
- प्रत्येक पंचायत तिच्या हद्दीतील महसूली अथवा वनग्राम अभिलेखांचा औपचारिकरित्या भाग नाहीत अशा वाडी/पाडे, वस्त्या,
- नोंद न झालेल्या अथवा सर्वेक्षण न झालेल्या वसाहती किंवा वनग्राम गावे किंवा टांग्या गावे यांची यादी तयार करील आणि
- अशी यादी अशा प्रत्येक वस्त्या, वाडी/पाडे किंवा वसाहती यांची ग्रामसभा आयोजित करून संमत करून घेईल आणि
- पंचायतीच्या ठरावाद्वारे सदर अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ अशा वाडी/पाडे, वस्त्या गाव म्हणून समावेश करण्यात येईल व
- अशी यादी उपविभागस्तरीय समितीस सादर करील

pkachare@gmail.com

नियम- २(ख) व (ग) -- वाड्या/पाडे आणि वस्त्या गाव म्हणून घोषित करणे

- उपविभागस्तरीय समितीचे उपविभागीय अधिकारी हे सध्या कोणत्याही गावाचा भाग नसलेल्या
- मात्र ठरावाद्वारे पंचायतीमधील गाव म्हणून समावेश केलेल्या वाड्या/पाडे आणि वस्त्या
- यांच्या याद्या एकत्रित करतील आणि विद्यमान गावामध्ये असे गाव म्हणून समाविष्ट करून किंवा
- राज्याच्या या संबंधातील कायद्यातील प्रक्रिया अनुसरून त्या तयार करतील आणि
- जनतेच्या काही सूचना असल्यास, त्या विचारात घेऊन जिल्हास्तरीय समिती अशा याद्या अंतिम करील.
- अशा वाड्या/पाड्या आणि वस्त्या यांच्या याद्या अंतिम झाल्यानंतर
- यापूर्वीच मान्यता मिळालेल्या कोणत्याही हक्कांना बाधा न अशा वाड्या/पाडे आणि वस्त्या यांना मान्यता देण्याचे व
- त्यांच्यात हक्क निहित करण्याची प्रक्रिया हाती घेण्यात येईल.

नियम-३(१) व (२) -- ग्रामसभा व वन हक्क समिती

- ग्रामसभा ही ग्रामपंचायतीद्वारे आमंत्रित करण्यात येईल आणि तिच्या पहिल्या सभेत,
- ती तिच्या सदस्यांमधून दहापेक्षा कमी नसतील परंतु पंधरापेक्षा जास्त नसतील अशा सदस्यांना वनहक्क समितीचे सदस्य म्हणून निवडून देईल.
- त्या समितीमध्ये किमान दोन-तृतीयांश सदस्य अनुसूचित जमातीचे असतील.
- परंतु, अशा सदस्यांपैकी एक-तृतीयांशपेक्षा कमी नसतील एवढे सदस्य महिला असतील.
- परंतु आणखी असेही की, अनुसूचित जमातीचे सदस्यच नसतील तर अशा सदस्यांपैकीnकिमान एक-तृतीयांश सदस्य महिला असतील.
- वनहक्क समिती अध्यक्ष व सचिव यांचेबाबत निर्णय घेईल व तो उपविभागीयस्तरीय समितीला कळवील.

नियम ३(३) व (४)--ग्रामसभा

- वनहक्क समितीचा सदस्य हा जेव्हा व्यक्तिगत वनहक्काचाही मागणीदार असेल
- तेव्हा तो समितीला त्याबाबत कळवील आणि त्याचा दावा विचारात घेण्यात येत असेल त्यावेळी
- तो पडताळणीच्या प्रक्रियेत सहभागी होणार नाही.
- अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी (वनहक्क मान्य करणे) सुधारित नियम, २०१२ अंमलात येण्यापूर्वी मान्य केलेले वनहक्क किंवा सुरू केलेल्या दाव्यांच्या पडताळणीची प्रक्रिया
- यावर वनहक्क समिती पुन्हा नव्याने विचार करणार नाही.

pkachare@gmail.com

नियम ४-- ग्रामसभेची कार्य

- वनहक्काचे व व्याप्ती निर्धारीत करण्याची प्रक्रिया सुरू करील आणि त्याच्यासंबंधित दावे प्राप्त करून त्यांची सुनावणी करील
- वनहक्कांच्या मागणीदारांची यादी तयार करील व मागणीदार व त्यांचे दावे यांच्या केंद्र सरकारने आदेशाद्वारे निर्धारित केलेल्या अशा तपशिलांचा अंतर्भाव असलेली नोंदवही ठेवील.
- हितसंबंधित व्यक्ती व संबंधित प्राधिकरण यांना वाजवी संधी दिल्यानंतर, वनहक्कांच्या मागण्यांचा निर्णय संमत करीत व तो उपविभागस्तरीय समितीकडे अग्रेषित करील.
- अधिनियमाच्या कलम ४ पोट-कलम (२) यांच्या खंड (ङ) अन्वये पुनर्वसाहतींची पॅकेजेस विचारात घेईल व यथोचित निर्णय संमत करील; आणि
- अधिनियमाच्या कलम ५ च्या तरतुदी अंमलात आणण्याच्यादृष्टीने, वन्य जीवन, वन व जैविक विविधता यांचे संरक्षण करण्यासाठी तिच्या सदस्यांमधून समिती गठीत करील.
- अनुसूचित जमातीचे वननिवासी व इतर पारंपरिक वननिवासी यांच्या फायद्यासाठी अशा सामूहिक वनसंपत्तीचे निरंतर व समसमान व्यवस्थापन करण्यासाठी

नियम ४-- ग्रामसभेची कार्य

- सामूहिक वनसंपत्तीचे संवर्धन करण्याची व तिचे व्यवस्थापन करण्याची योजना तयार करणाच्या आणि वनविभागाच्या सूक्ष्म योजना किंवा चालू योजना किंवा व्यवस्थापन योजनांबरोबर अशा संवर्धन व व्यवस्थापन योजनांचे समितीला करणे आवश्यक वाटेल अशा फेरबदलांविषयी एकत्रीकरण करणा-या खंड (ङ) खाली गठित करण्यात आलेल्या समितीचे संनियंत्रक व नियंत्रण करणे.
- वाहतूक, परवाना, उत्पादनांच्या विक्रीपासूनचे उत्पन्न किंवा व्यवस्थापन आराखड्यात बदल करण्याशी संबंधित सर्व निर्णयांना मान्यता देणे.
- ग्रामसभेच्या बैठकीची गणपूर्ती ग्रामसभेच्या सर्व सदस्य संख्येच्या अर्ध्यापेक्षा कमी नसतील इतक्या सदस्य संख्येने होईल.
- परंतु, उपस्थित सदस्यांच्या किमान एक-तृतीयांश इतक्या महिला असतील.
- परंतु, आणखी असे की, जेथे वनहक्कासंबंधी कोणतेही निर्णय संमत करावयाचे असल्यास किमान पन्नास टक्के इतक्या वनहक्कांची मागणी करणारे दावेदार किंवा त्यांचे प्रतिनिधी उपस्थित असतील.
- परंतु, असेही की, असे निर्णय उपस्थित असलेल्या आणि मतदान करणा-या व्यक्तींच्या साध्या बहुमताने संमत करण्यात येतील.
- ग्रामसभांना राज्यातील प्राधिकरणाद्वारे आवश्यक ते सहाय्य पुरविण्यात येईल.

pkadtare@gmail.com

नियम ५ -- उपविभागीयस्तरीय समिती

- उपविभागीय अधिकारी किंवा समतुल्य अधिकारी – अध्यक्ष
- उपविभागाचा प्रभारी वन अधिकारी किंवा समतुल्य अधिकरी - सदस्य ;
- जिल्हा पंचायतीकडून नामनिर्देशित करावयाचे गट/तहसीलपातळीवरील पंचायतीचे तीन सदस्य,
- ज्यांच्यापैकी किमान दोन सदस्य हे, प्राधान्यत: जे वननिवासी किंवा जे आदिम जमाती समूहामधील आहेत,
- असे अनुसूचित जमातीचे असतील आणि जेथे अनुसूचित जमातीचे सदस्य नसतील तेथे ते प्राधान्यत: इतर पारंपरिक वननिवासीपैकीचे दोन सदस्य असतील व
- त्यातील किमान एक महिला सदस्य असेल किंवा
- संविधानाच्या सहाव्या अनुसूचित अंतर्भूत असलेल्या क्षेत्रामध्ये स्वायत्त जिल्हा परिषद/प्रादेशिक परिषद किंवा इतर समुचित क्षेत्रस्तर यांच्यादवारे नामनिर्देशन केलेले तीन सदस्य असतील ज्यापैकी किमान एक महिला सदस्य असेल; आणि
- उपविभागाचा प्रभारी असलेला, आदिवासी विकास विभागाचा अधिकारी किंवा जेथे असा अधिकारी उपलब्ध नसेल तेथे आदिवासी कार्याचा प्रभारी अधिकारी.

pkachare@gmail.com

नियम ६ -- उपविभागीयस्तरीय समितींची कार्य

- प्रत्येकी ग्रामसभेला, त्यांची कर्तव्ये आणि वन्य जीवन, वन व ज्यांचे संवर्धन व संरक्षण करणे गरजेचे आहे.
- अशा संकटग्रस्त वनस्पती व प्राणीजात यांच्यासंदर्भातील जैविक विविधतेचे संरक्षण करणे याबाबत वनहक्काची व इतरांची कर्तव्ये यांची माहिती पुरवील.
- ग्रामसभा किंवा वनहक्क समिती यांना वन व महसूल नकाशे व मतदार यादी पुरवील;
- संबंधित ग्रामसभांच्या सर्व निर्णयाची पडताळणी करील.
- ग्रामसभेद्वारे पुरविण्यात आलेले नकाशे व तपशील एकत्रीत करील.
- दाव्यांच्या खरेपणाची खात्री करून घेण्यासाठी ग्रामसभेच्या निर्णयांची व नकाशांची तपासणी करील.
- वनहक्कांचे स्वरूप व त्याचा विस्तार याविषयी ग्रामसभामधील विवादांची सुनावणी करील व अधिनिर्णय देईल.
- ग्रामसभेच्या निर्णयांनी व्यथित झालेल्या व्यक्तीने व राज्य अभिकरणांनी केलेल्या विनंती अर्जाची सुनावणी करील.

नियम ६ -- उपविभागीयस्तरीय समितींची कार्य

- आंतरउपविभागीय दाव्यांकरिता इतर उपविभागस्तरीय समित्यांशी समन्वय साधील
- शासकीय अभिलेखाशी मेळ साधल्यानंतर प्रस्तावित वनहक्कांचा गट किंवा तहसीलनिहाय अभिलेखाचा मसुदा तयार करील.
- उपविभागीय अधिका-यांदवारे प्रस्तावित वनहक्कांच्या अभिलेखाच्या मसुद्यासह दावे अंतिम निर्णयासाठी जिल्हास्तरीय समितीकडे पाठवील.
- अधिनियम व नियमान्वये घालून दिलेली उद्दीष्टे व पद्धती याविषयी वन निवासीत जागृती निर्माण करील.
- या नियमांचा जोडपत्र-एक (नमुना क, ख आणि ग) मध्ये दिलेल्या दाव्यांची प्रपत्रे दावेदारांना सहज आणि विनामूल्य उपलब्ध होतील याची खातरजमा करण्यात येईल.
- ग्रामसभेच्या बैठका आवश्यक त्या गणपूर्तीसह, मुक्त, खुल्या वातावरणात व चांगल्यारितीने आयोजित करण्यात येत असल्याची सुनिश्चिती करील ती करील.

pkachare@gmail.com

नियम 7 -- जिल्हास्तरीय समिती

- जिल्हाधिकारी किंवा उप-आयुक्त- अध्यक्ष;
- संबंधित विभागीय वन अधिकारी किंवा संबंधित उपवनसंरक्षक - सदस्य;
- जिल्हा पंचायतीद्वारे नामनिर्देश करावयाचे जिल्हा पंचायतीचे तीन सदस्य,
- ज्यापैकी, दोन, सदस्य हे जे प्राधान्यत: वननिवासी किंवा अदिम जमाती गटांमधील अनुसूचित जमातीचे असतील व
- जेथे अनुसूचित जमाती नसतील तेथे जे प्राधान्यत: इतर पारंपरिक वननिवासी आहेत व
- त्यातील किमान एक महिला सदस्य असेल असे दोन सदस्य; किंवा
- संविधानाच्या सहाव्या अनुसूचिमध्ये अंतर्भूत असलेल्या क्षेत्रांमध्ये, स्वायत्त जिल्हा परिषद/प्रादेशिक परिषद यांनी नामनिर्देशीत करावयाचे तीन सदस्य,
- ज्यापैकी किमान एक महिला सदस्य; आणि,
- जिल्ह्याचा प्रभारी असलेला अदिवासी कल्याण विभागाचा अधिकारी किंवा असा अधिकारी उपलब्ध नसल्यास, आदिवासी कार्याचा प्रभारी असलेला अधिकारी,

pkachare@gmail.com

नियम ८ -- जिल्हास्तरीय समितीची कार्य

- ग्रामसभेला किंवा वनहक्क समितीला आवश्यक माहिती पुरविण्यात आली आहे याची खात्री करील.
- सर्व हक्क मागण्या, विशेषत: आदिम, आदिवासी समूह, फिरते आदिवासी आणि भटक्या जमाती यांच्या अधिनियमांची उद्दिष्टे ध्यानात ठेवून संबोधित करण्यात आल्या आहेत किंवा कसे याची तपासणी करील.
- उपविभागस्तरीय समितीद्वारे तयार करण्यात आलेल्या वन हक्कांच्या हक्क मागण्या व अभिलेख विचारात घेईल व त्यास अंतिम मान्यता देईल.
- उपविभागस्तरीय समितीच्या आदेशाने व्यथित झालेल्या व्यक्तींकडून आलेल्या विनंती अर्जाची सुनावणी करील.
- आंतर जिल्हा हक्क मागण्या संबंधात इतर जिल्ह्यांसह समन्वय साधेल.
- हक्कांविषयीच्या अभिलेखासह सर्व संबंधित शासकीय अभिलेखांमध्ये वनहक्कांचा समावेश करण्याकरिता निदेश देईल.
- अंतिम रूप देण्यात आलेल्या वन हक्कांचे अभिलेख प्रसिद्धी करण्यात आल्याची खात्री करील.

pkachare@gmail.com

नियम ८ -- जिल्हास्तरीय समितीची कार्य

- या नियमांच्या जोडपत्र दोन व तीनमध्ये विनिर्दिष्ट केल्यानुसार
  - या अधिनियमान्वये वनहक्कांच्या व
  - मालकीहक्कांच्या अभिलेखांची प्रमाणित प्रती,
  - अनुक्रमे संबंधित मागणीदारास आणि
  - त्या त्या ग्रामसभेला पुरविण्याची खात्री करील आणि
- या नियमांच्या जोडपत्र-चारमध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे
  - या अधिनियमान्वये सामूहिक वनसाधनसंपत्तीचे हक्क व
  - मालकी हक्क यांच्या अभिलेखांच्या प्रमाणित प्रत संबंधित ग्रामसभेला किंवा
  - ज्या समूहाला सामूहिक वनस्पतींचे हक्क देण्यास मान्यता देण्यात आली आहे अशा समूहाला देण्यात आल्याची खातरजमा करण्यात येईल.

pkachare@gmail.com

नियम ९ -- राज्यस्तरीय सनियंत्रण समिती

- मुख्य सचिव - अध्यक्ष
- सचिव, महसूल विभाग - सदस्य
- सचिव, आदिवासी विकास किंवा समाज कल्याण विभाग सदस्य;
- सचिव, वन विभाग - सदस्य;
- प्रधान मुख्य वनसंरक्षक - सदस्य;
- सचिव, पंचायत राज - सदस्य;
- जमाती सल्लागार परिषदेच्या अध्यक्षाद्वारे नामनिर्देशीत करावयाचे जमाती सल्लागार परिषदेचे तीन अनुसूचित जमाती सदस्य आणि जेथे जमाती सल्लागार परिषद नसेल तेथे राज्य शासनाद्वारे नामनिर्देशीत करावयाचे तीन अनुसूचित जमाती--सदस्य;
- आयुक्त, आदिवासी कल्याण किंवा समतुल्य असा सदस्य सचिव,
-

pkachare@gmail.com

नियम १० -- राज्यस्तरीय सनियंत्रण समितीची कार्य

- वनहक्कांना मान्यता देणे व ते निहित करणे या प्रक्रियेचे संनियंत्रण करण्याचे निकष व निर्देशक तयार करील.
- वनहक्कांना मान्यता देणे, त्यांची पडताळणी करणे व ते राज्यात निहित करणे यांच्या प्रक्रियेवर संनियंत्रण करील;
- वनहक्क मान्य करणे, त्यांची पडताळणी करणे आणि ते निहित करणे यांचे प्रक्रियेचे संनियंत्रण करण्यासाठी ३ महिन्यातून किमान एकदा बैठक घेण्यात येईल,
- क्षेत्रीयस्तरावरील समस्यांचा विचार आणि निराकरण करण्यासाठी आणि या नियमांच्या जोडपत्र-पाचला जोडलेल्या नमुन्यात दाव्यांची स्थिती,
- या अधिनियमाअन्वये मान्य केलेल्या दाव्यांचा तपशील,
- त्यापैकी कोणते फेटाळण्यात आली असल्यास त्यांचे कारणे आणि
- प्रलंबित दाव्यांची स्थिती निश्चित झाल्यावर यांचा केंद्रसरकारला तिमाही अहवाल सादर करण्यात येईल
-

pkachare@gmail.com

नियम ११ उपविभागीयस्तरीय समिती अथवा जिल्हास्तरीय समिती दाव्यांवर निर्णय घेताना विनिर्दिष्ट केलेले पुरावे विचारात घेईल

- दाव्यांवर निर्णय घेताना नियम १३ मध्ये नमूद विनिर्दिष्ट केलेले पुरावे विचारात घेईल
- आणि दाव्याच्या विचारार्थ ***कोणत्याही विशिष्ट प्रकारच्या कागदपत्रांचा आग्रह करणार नाही.***
- स्पष्टीकरण : (१) दंडाच्या पावत्या, अतिक्रमण केलेल्या याद्या, प्राथमिक अपराधाचा अहवाल, वन जमाबंदी अहवाल आणि तशाच प्रकारची कागदपत्रे,
- मग ती कोणत्याही नावाने ओळखली जाणारी असो पूर्वीच्या कार्यालयीन प्रक्रियेमुळे अथवा ती नसल्यामुळे तयार झालेली आहेत,
- ती कोणतेही दावे नाकारण्याचे एकमेव कारण असणार नाहीत.
- उपग्रहावरून घेतलेली छायाचित्रे आणि इतर तंत्रज्ञानाचा वापर हा इतर प्रकारच्या पुराव्यांना पूरक राहील आणि त्यांचा विचार यांच्याऐवजीचा पुरावा म्हणून करता येणार नाही.

नियम ११ उपविभागीयस्तरीय समिती अथवा जिल्हास्तरीय समिती दाव्यांवर निर्णय घेताना विनिर्दिष्ट केलेले पुरावे विचारात घेईल

- दाव्यांवर निर्णय घेताना नियम १३ मध्ये नमूद विनिर्दिष्ट केलेले पुरावे विचारात घेईल
  - आणि दाव्याच्या विचारार्थ कोणत्याही विशिष्ट प्रकारच्या कागदपत्रांचा आग्रह करणार नाही.
  - स्पष्टीकरण : (१) दंडाच्या पावत्या, अतिक्रमण केलेल्या याद्या, प्राथमिक अपराधाचा अहवाल, वन जमाबंदी अहवाल आणि तशाच प्रकारची कागदपत्रे,
- मग ती कोणत्याही नावाने ओळखली जाणारी असो पूर्वीच्या कार्यालयीन प्रक्रियेमुळे अथवा ती नसल्यामुळे तयार झालेली आहेत,
  - ती कोणतेही दावे नाकारण्याचे एकमेव कारण असणार नाहीत.
  - उपग्रहावरून घेतलेली छायाचित्रे आणि इतर तंत्रज्ञानाचा वापर हा इतर प्रकारच्या पुराव्यांना पूरक राहील आणि त्यांचा विचार यांच्याऐवजीचा पुरावा म्हणून करता येणार नाही.

नियम १२ --वनहक्क दावे मान्य करण्याची प्रक्रिया

- वनहक्क समितीकडून सूचना प्राप्त झाल्यानंतर
  - वन आणि महसूल विभागाचे अधिकारी दाव्यांच्या पडताळणीदरम्यान आणि पुराव्यांच्या पडताळणीदरम्यान त्या ठिकाणी उपस्थित राहतील
  - आणि कार्यवृत्तावर त्यांचे पदनाम, दिनांक व अभिप्राय असल्यास त्यांसह स्वाक्षरी करतील
- ग्रामसभेने मान्य केलेल्या दाव्यांबाबत वन किंवा महसूल विभागाने, क्षेत्रीय पडताळणीदरम्यान त्यांचे प्रतिनिधी अनुपस्थित होते असा आक्षेप घेतल्यास
  - असा दावा समितीद्वारे ज्याठिकाणी आक्षेप घेण्यात आला आहे त्याठिकाणच्या ग्रामसभेकडे पुनर्पडताळणीसाठी पुन्हा पाठविण्यात येईल
  - आणि पडताळणी प्रक्रियेस प्रतिनिधीने पुन्हा उपस्थित राहण्यात कसूर केल्यास क्षेत्रीय पडताळणीबाबतचा ग्रामसभेचा निर्णय अंतिम राहील.

pkachare@gmail.com

नियम १२ --वनहक्क दावे मान्य करण्याची प्रक्रिया

- ग्रामसभेने दाव्यांमध्ये फेरबदल अथवा ते फेटाळण्यात आल्यास किंवा उपविभागस्तरीय समितीद्वारे जिल्हास्तरीय समितीस अग्रेषित केलेल्या दाव्यांमध्ये फेरबदल करण्याची किंवा ते फेटाळण्याची शिफारस करण्यात आल्यास, दाव्यांवरील असा निर्णय किंवा शिफारस केल्याप्रकरणी असा निर्णय अथवा शिफारस,
- यथास्थिती उपविभागीय समिती अथवा जिल्हास्तरीय समितीकडे ***दाद मागणे शक्य व्हावे यासाठी दावेदारास व्यक्तीश: साठ दिवसांच्या कालावधीच्या आत,***
- ***जो उपरोक्त समित्यांच्या स्वेच्छा निर्णयानुसार तीस दिवसांपर्यंत वाढविता येईल, त्याबाबत दावेदारास कळविण्यात येईल.***

pkachare@gmail.com

नियम १२ --वनहक्क दावे मान्य करण्याची प्रक्रिया

- अन्य कोणत्याही राज्यभिकरणास अथवा उपविभागस्तरीय समितीच्या निर्णयास आक्षेप घ्यावयाचा असल्यास
  - ते यथास्थिती उपविभागस्तरीय समिती अथवा जिल्हास्तरीय समितीपुढे अपिल दाखल करील,
  - त्यावर दावेदारांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर
  - (संबंधित अभिकरणाचा प्रतिनिधीचा अनुपस्थितीत, असल्यास) समिती त्यावर निर्णय देईल.
- बाधित व्यक्तीला त्याच्या दाव्याच्या संबंधात कोणीतीही बाब सादर करण्यासाठी वाजवी संधी दिल्याखेरीज त्याचे अपिल निकाली काढता येणार नाही.

pkachare@gmail.com

नियम १२ --वनहक्क दावे मान्य करण्याची प्रक्रिया

- ग्रामसभेचा निणर्य अथवा शिफारस अपूर्ण असल्याचे अथवा प्रथम दर्शनी जास्तीची तपासणी करणे आवश्यक आहे असे आढळल्यास उपविभागस्तरीय समिती अथवा जिल्हास्तरीय समिती अशा दाव्यात फेरबदल करण्याऐवजी किंवा तो फेटाळण्याऐवजी दावा ग्रामसभेकडे पुनर्विचारार्थ पाठविल.

pkachare@gmail.com

नियम १२ --वनहक्क दावे मान्य करण्याची प्रक्रिया

- ग्रामसभेने आवश्यक कागदपत्रे आणि पुराव्यांसह दाव्याची शिफारस करणारा जो ठराव संमत केला असेल तो आणि उपविभागस्तरीय समितीने फेरबदलांसह अथवा फेरबदलांशिवाय कायम केला असेल
- मात्र जिल्हास्तरीय समितीने मान्य केला नसेल अशा प्रकरणी, जिल्हास्तरीय समिती यथास्थिती ग्रामसभा किंवा उपविभागस्तरीय समिती यांच्या शिफारशी न स्वीकारण्याबाबतची सविस्तर कारणे लेखीस्वरूपात नोंदवील आणि
- जिल्हास्तरीय समिती या सदर कारणांसह आदेशाची एक प्रत यथास्थिती दावेदार किंवा ग्रामसभा किंवा समूह यांना उपलब्ध करून देईल

pkachare@gmail.com

नियम १३. वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

१) (क) वन हक्कांना मान्यता देण्यासाठी व ते निहित करण्यासाठी इतर गोष्टींबरोबर पुढील गोष्टी अंतर्भूत असतील		
• सार्वजनिक दस्तऐवज,	• राजपत्रे,	• शासकीय आदेश
• जनगणना,	• नकाशे,	• उपग्रहीय चित्रे,
• सर्वेक्षण व समजोता अहवाल,	• कार्ययोजना,	• व्यवस्थापन योजना
• सूक्ष्म योजना,	• वन चौकशी अहवाल	• इतर वन अभिलेख
• अधिसूचना	• परिपत्रके	• ठराव
पट्टा किंवा भाडेपट्टा यापैकी कोणत्याही नावाने ओळखल्या जाणाच्या हक्कांचा अभिलेख यासारखे शासकीय अभिलेख, समित्या किंवा आयोगांचे शासनाने घटीत केलेल्या अहवाल		

pkachare@gmail.com

नियम १३. वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

१) (ख) वन हक्कांना मान्यता देण्यासाठी व ते निहित करण्यासाठी इतर गोष्टींबरोबर पुढील गोष्टी अंतर्भूत असतील

• मतदार ओळखपत्र	• शिधावाटपपत्रिका	• पासपोर्ट
• घरपट्टीच्या पावत्या	• अधिवास प्रमाणपत्रे	• यासारखे शासनाने प्राधिकृत केलेले दस्तऐवज.

(ग) घर झोपड्या व जमिनीवर केलेल्या स्थायी सुधारणा, जसे समतलन, बांध बांधणे, रोधी बांध व तत्सम इतर भौतिक गुणविशेष

(घ) न्यायालयीन आदेश व न्याय निर्णय यांचा समावेश असलेले न्यायिकवत व न्यायिक अभिलेख

(ङ) कोणत्याही वनहक्कांचा उपभोग दर्शविणा-या आणि रूढिगत कायद्याचे बळ आणणाच्या रूढींचा व परंपरांचा भारतीय मानववंशशास्त्रीय सर्वेक्षण संस्थेसारख्या नामांकित संस्थेने केलेला संशोधनात्मक अभ्यास व लेखांकन;

pkachare@gmail.com

नियम १३(१) वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

(च) भूतपूर्व प्रांतिक राज्य किंवा प्रांत किंवा अशा इतर मध्यस्थ संस्थांकडून मिळालेला कोणताही अभिलेख, यात नकाशे, हक्कनोंदी, विशेषाधिकार, सूट, अनुग्रह यांचा अंतर्भाव असेल;

(छ) प्राचीनत्व सिद्ध करणा-या, विहिरी, दफनभूमि, पवित्र स्थळे यांसारख्या पारंपरिक रचना,

(ज) पूर्वीच्या भूमि अभिलेखात नमूद केलेली व्यक्तींच्या पूर्वजांचा माग काढणारी किंवा पूर्वीच्या काळी त्या गावातील कायदेशीर रहिवासी असल्याची ओळख पटविणारी वंशावळ;

(झ) मागणीदारखेरीज अन्य वडिलधा-या माणसाचे लेखानिविष्ट कथन;

pkachare@gmail.com

नियम १३(२) सामुहिक वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

२) * सामूहिक वनसंसाधन हक्क' पुराव्यात इतर गोष्टीबरोबर पुढील बाबींचा अंतर्भाव असेल :-

(क) सामूहिक हक्क जसे निस्तार - मग ते कोणत्याही नावाने संबोधले जात असोत;

(ख) पारंपरिक चराई मैदाने, मुळे व कंद, वैरण, वन्य खाद्यफळे व इतर गौण वनोत्पादने,मच्छिमार क्षेत्रे, सिंचन व्यवस्था, मनुष्य किंवा पशूच्या वापरासाठी पाण्याचे स्रोत, औषधी वनस्पती गोळा करणा-या वनस्पती व्यवसायींचे भूप्रदेश;

(ग) स्थानिक समूहाने बांधलेल्या रचनेचे अवशेष, पवित्र झाडे, देवराई, तळी किंवा नदीक्षेत्र, दफन किंवा दहन भूमी;

pkachare@gmail.com

नियम १३(२) सामुहिक वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

२) * सामूहिक वनसंसाधन हक्क' पुराव्यात इतर गोष्टीबरोबर पुढील बाबींचा अंतर्भाव असेल :-

(घ) शासकीय अभिलेख किंवा संरक्षित वन किंवा गोचर किंवा गावांची इतर सार्वजनिक जमीन,निस्तारी वन, यासारखे सध्याच्या राखीव वनाचे असे पूर्वीचे वर्गीकरण;

(ख) पारंपरिक चराई मैदाने, मुळे व कंद, वैरण, वन्य खाद्यफळे व इतर गौण वनोत्पादने,मच्छिमार क्षेत्रे, सिंचन व्यवस्था, मनुष्य किंवा पशूच्या वापरासाठी पाण्याचे स्रोत, औषधी वनस्पती गोळा करणा-या वनस्पती व्यवसायींचे भूप्रदेश;

(ङ) पारंपरिक शेतीची पूर्वीची किंवा सद्याची पद्धत.

नियम १३(२) सामुहिक वन हक्क निश्चित करण्यासाठी पुरावा

(३) ग्रामसभा, उपविभागस्तरीय समिती आणि जिल्हास्तरीय समिती वनहक्क निर्धारित करताना वर नमूद केलेल्या बाबींपैकी एकाहून अधिक बाबी विचारात घेतील.

pkachare@gmail.com

नियम १४--उपविभागीयस्तरीय समितीकडे केलेले विनंती अर्ज

- ग्रामसभेच्या निर्णयाने पिडीत झालेली कोणतीही व्यक्ती
  - ग्रामसभेने निर्णय दिल्याच्या दिनांकापासून साठ दिवसांच्या आत,
  - उपविभागस्तरीय समिती यांच्याकडे विनंती अर्ज सादर करील.
- उपविभागस्तरीय समिती सुनावणीच्या दिनांक निश्चित करील आणि
  - विनंती अर्जदारास व संबंधित ग्रामसभेस सुनावणीसाठी निश्चित करण्यात आलेल्या दिनांकाच्या किमान पंधरा दिवस आधी लेखी तसेच
  - विनंती अर्जदाराच्या गावातील सोयीस्कर असलेल्या सार्वजनिक ठिकाणी नोटीस लावून त्याबाबत कळवील.
- उपविभागीयस्तरीय समिती –
  - विनंती अर्ज दाखल करून घेईल किंवा
  - तो फेटाळील, किंवा
  - तो विनंती अर्ज संबंधित ग्रामसभेकडे पुनर्विचारार्थ पाठविल.
- संदर्भीय प्रकरण प्राप्त झाल्यावर तीस दिवसांच्या कालावधीच्या आत
  - ग्रामसभा प्रकरणाचा ठराव संमत करील व
  - उपविभागीयस्तरीय समितीकडे अग्रेषित करील.

नियम १४--उपविभागीयस्तरीय समितीकडे केलेले विनंती अर्ज

- उपविभागीयस्तरीय समिती,
  - ग्रामसभेचा ठराव विचारात घेईल व
  - तो विनंती अर्ज स्वीकारल्याचा किंवा
  - फेटाळल्याच्या सुमूचित आदेश संमत करील.
- प्रलंबित विनंती अर्जांना बाधा न आणता, उपविभागीयस्तरीय समिती,
  - अन्य मागणीदारांच्या वनहक्कविषयक अभिलेख तपासून व
  - पडताळून पाहील आणि
  - तो संबंधित उपविभागीय अधिका-यांद्वारे जिल्हस्तरीय समितीला सादर करील.

pkachare@gmail.com

नियम १४--उपविभागीयस्तरीय समितीकडे केलेले विनंती अर्ज

- दोन किंवा त्याहून अधिक ग्रामसभांमध्ये विवाद झाल्यास
  - कोणत्याही एका ग्रामसभेने किंवा उपविभागस्तरीय समितीने स्वत: केलेल्या अर्जावरून उपविभागीयस्तरीय समिती,
  - विवाद सोडविण्याच्यादृष्टीने संबंधित ग्रामसभांची संयुक्त सभा बोलवील आणि
  - तीस दिवसांच्या कालावधीत त्यातून परस्पर सामंजस्याने कोणताही मार्ग काढता न आल्यास,
  - संबंधित ग्रामसभांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यावर विवादावर निर्णय घेईल आणि
  - त्यावर समुचित आदेश देईल.

नियम १५ जिल्हास्तरीय समित्यांना विनंती अर्ज करणे

- उपविभागीयस्तरीय समितीच्या निर्णयाने बाधित झालेली कोणतीही व्यक्ती,
  - उपविभागस्तरीय समितीच्या निर्णयाच्या दिनांकापासून साठ दिवसांच्या आत,
  - जिल्हास्तरीय समितीकडे विनंती अर्ज दाखल करील.
- जिल्हास्तरीय समिती,
  - विनंती अर्जावरील सुनावणीसाठी दिनांक निश्चित करील आणि
  - त्याबाबत विनंती अर्जदारास व संबंधित उपविभागस्तरीय समितीस लेखी कळवील,
  - तसेच सुनावणीसाठी निश्चित केलेल्या दिनांकाच्या किमान पंधरा दिवस अगोदर विनंती अर्जदाराच्या गावातील सोयीस्कर सार्वजनिक ठिकाणी याबाबतची नोटीस लावून कळवील.

pkachare@gmail.com

नियम १५ जिल्हास्तरीय समित्यांना विनंती अर्ज करणे

- जिल्हास्तरीय समितीला एकतर,
  - विनंती अर्जास मान्यता देता येईल किंवा
  - तो फेटाळता येईल किंवा
  - तो पुनर्निर्णयार्थ संबंधित उपविभागस्तरीय समितीकडे पाठविता येईल.
- अशा संदर्भात विनंती अर्ज मिळाल्यावर,
  - उपविभागस्तरीय समिती विनंती अर्जदाराचे आणि
  - ग्रामसेभेचे म्हणणे ऐकून घेईल आणि
  - त्यावर निर्णय घेईल आणि
  - त्याबाबत जिल्हास्तरीय समितीला कळवील.
- त्यानंतर जिल्हास्तरीय समिती, विनंती अर्ज विचारात घेईल आणि
  - त्यावर विनंती अर्ज स्वीकारल्याचा अथवा
  - फेटाळल्याचा समुचित आदेश देईल.

नियम १६--वनहक्क दावे धारकांना दावे मंजूरी नंतरचे सहाय्य आणि सहयोग

- राज्य शासन वननिवासी अनुसूचित जमाती व इतर पारंपरिक वननिवासी यांच्या उन्नतीसाठी विवध विभागांमर्फत विशेषत:
  - आदिवासी आणि समाज कल्याण,
  - पर्यावरण आणि वन,
  - महसूल,
  - ग्रामविकास, पंचायती राज आणि
  - इतर विभाग यांचेमार्फत या गोष्टींची सुनिश्चिती करेल की,
  - शासनाच्या सर्व योजना
    - जमीन सुधार,
    - जमिनीची उत्पादन क्षमता,
    - मूलभूत सुविधा आणि इतर उपजीविकेशी संबंधित उपाययोजनांसह
- या अशा दावेदारांना आणि ज्यांचे हक्क या कायद्यानुसार मान्य करण्यात आणि निहित करण्यात आले आहेत, अशा समूहांना पुरविण्यात यावेत.

धन्यवाद